

УДК 94 : 746.4 : 347.122 (477.83–25 = 161.2 = 162.1) “13/16”

ШЕВСЬКИЙ ЦЕХ У ЛЬВОВІ В XIV–XVII СТОЛІТТЯХ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Мирон КАПРАЛЬ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та архівознавства

Шевське ремесло було традиційно розвинене ще від княжих часів, займалися ним представники різних національних громад: русини-українці, вірмени, поляки і німці. Львівський шевський цех належить до найдавніших не лише у Львові, але й загалом в Україні, адже перша згадка про нього датується 1386 р. Зростання міського населення в XV–XVI ст. та пов'язане з ним загострення конкуренції у ремісничому середовищі зумовили необхідність у детальних правових документів, які б регулювали економічне та соціальне життя ремісників, обмежували конкуренцію з боку партачів та приїжджих шевців. Спочатку шевці задовольнялися королівськими декретами та мандатами, а перший відомий статут шевського цеху був виданий лише в 1633 р. Після підписання угоди між українцями та поляками в 1641 р. було оголошено про створення спільного цеху. Унікальною правовою особливістю об'єднаного цеху стала фактична рівноправність представників двох релігійно-національних громад, українців та поляків, що отримали рівний доступ до керівних посад в цеху, а толерантні засади рівноправності стосувалися і релігійної ділянки.

Ключові слова: Львів у XIV–XVII ст., шевський цех, ремесло, правовий статус, українсько-польські взаємини.

Початки організації. Львівські шевці організувалися в ремісничий цех, очевидно, невдовзі після надання магдебурзького права місту Львову. Перша звітка про існування тут шевського цеху датується 1386 роком (проте насправді він мусів існувати й значно раніше): тоді за взірцем львівського цеху була створена шевська реміснича організація в сусідньому Перемишлі¹. З цього перемишльського надання Андрія, старости Руської землі, відомо про встановлення чи обмеження числа шевських яток та про окремий податок на користь князівської скарбниці. Якщо у Перемишлі таких яток визначалося шістнадцять, то в більшому й столичному Львові їх мало бути не менше

¹ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (далі – AGZ). Lwów, 1876. T. VI: Dyplomatarjusz / Wydali Oktaw Pietruski i Xawery Liske. S. 1–2.

двадцяти. Існування в подальшому на площі Ринок сорока так званих “королівських” шевських яток непрямо підтверджує припущення про саме таку кількість дозволених місць (яток) для продажу шевських виробів.

Перемишльське надання 1386 року дозволяє відтворити початковий період правового устрою львівських шевців. До надання магдебурзького права цех, ймовірно, міг бути затверджений князівською або старостинською грамотою – як у випадку з Перемишлем². Місцева, князівська чи старостинська влада збирала з шевців спеціальні податки, стягуючи їх на користь центральної державної влади. Вочевидь – за аналогією з подібною практикою на східноукраїнських теренах Великого князівства Литовського – до і навіть після прийняття магдебурзького права місцева державна адміністрація збирала з шевців та інших ремісників податки у вигляді грошових зборів та ремісничих виробів на користь місцевого замку та на інші військові потреби. Так, у Києві після надання магдебурзького права наприкінці XV ст. в наступні XVI і XVII ст. прослідковується амбівалентність ремісників під міською та замковою юрисдикціями. Врешті дійшло до того, що в 1591 р. були затверджені статuti замкових ремісників, котрі сплачували податки саме королівським урядникам³. Львівські шевці, які не потрапили під юрисдикцію магістрату і жили на старостинській юрисдиції, також сплачували аналогічні збори в XV–XVII ст., засвідчуючи початкову залежність міського ремесла від державної влади.

Впровадження цехової організації у місті означало не просто нову організаційну форму існування місцевого ремесла. Львівські ремісники відтепер могли творити автономну, самоврядну структуру, незалежну в правовому стосунку від місцевої королівської адміністрації. Цехмістри, яких обирали раз на рік ремісники в цеху, підпорядковувалися адміністративно тільки міській раді та в судовому відношенні – війтові та міському суду. Також цехмістри могли контролювати якість виробів ремісників у своєму цеху та накладати на них відповідні покарання, дбаючи про належну репутацію свого цеху. Через цехову систему ремісники отримали реальний доступ до влади у місті. Щоправда небагатим, а отже маловпливовим в публічних справах шевцям важко було конкурувати в просуванні по щаблях міської влади із золотарями, мечниками, броварниками, різниками та представниками деяких інших заможніших і впливовіших ремісничих фахів.

В ієрархії цехів шевський займав середні позиції. Так, у документі 1425 року про складання присяги міськими урядовцями й цехмістрами Львова на вірність королю Владиславу II⁴ два керівники шевського цеху, Петро Русин (Petrus Ruthenus) і Йоганн Гайлесборг (Johannes Heilesborg), у переліку цехмістрів згадані

² Перемишль досить пізно – на відміну від Львова – отримав надання, точніше підтвердження магдебурзького права від польської королівської влади, а саме в 1389 р. (Ibid. 1872. Т. III / Wydali Oktaw Pietruski i Xawery Liske. S. 34–36)

³ Яковенко Н. Новий документ до історії київських ремісників початку XVII ст. // Архіви України. Київ, 1989. № 5. С. 68.

⁴ AGZ. 1873. Т. IV: Dyplomatarysz / Wydali Oktaw Pietruski i Xawery Liske. S. 133.

п'ятими – після крамарів, різників, пекарів і ковалів, натомість перед кравцями, сідлярами й римарями, броварниками, чинбарями й кушнірами. Цехова печатка шевців була прикріплена до документу також п'ятою за порядком⁵, засвідчуючи реальне існування шевської цехової організації та її порівняно високе становище в ієрархії міського ремесла. Такий статус шевців, котрі загалом не користувалися особливою повагою в міському середовищі, можна пояснити напливом чужоземних колоністів, насамперед німців та поляків, котрі вкладали кошти в нові майстерні з виправлення шкіри, будували нові чи інвестували гроші в старі чинбарні. Так, у 1384 р. львів'янин Петро Гливич продав половину чинбарні шевцю Нікласу Бреннеру, що недавно прибув до міста⁶. Зрозуміло, що саме німці та поляки домінували у новозаснованому в другій половині XIV ст. католицькому цеху шевців.

У першій половині XV ст. шевський цех був залучений – разом з іншими ремісничими об'єднаннями – до обслуговування фортифікаційних споруд, які в той час активно будували. У 1407 р. шевці брали участь у виготовленні баліст (машин для метання стріл або каменів), а за інформацією Дениса Зубрицького, датованою 1445 роком, після спорудження башт високого міського муру обсаджували під час воєнної небезпеки та забезпечували амуніцією вежу, що дещо пізніше іменувалась Бернардинською (від назви розташованого поряд монастиря)⁷. Роботи по її спорудженню, очевидно, велися довший час: ще наприкінці XV ст. на шевській вежі йшли мулярські роботи, пов'язані з покриттям даху⁸.

Від середини XV ст. львівський шевський цех почав здійснювати при королівському дворі заходи, спрямовані на набуття королівських привілеїв. Останні дозволили б виокремити цехових шевців від тих, кого вони вважали нелегітимними шевцями-партачами. Першим результатом цих заходів стало видача 2 липня 1444 р. королівською канцелярією диплому для львівських ремісників – шевців, крамарів, пекарів та різників⁹. Тоді міські корпорації скористалися зручною нагодою, коли король Владислав III Варненчик прямував на війну з турками і на короткий час зупинився у Львові, і отримали від нього

⁵ Гавриленко В. О. Львівські цехові печатки XIV–XV ст. та питання про час їх виникнення // Історичні джерела та їх використання. Київ, 1964. Т. 1. С. 248.

⁶ Najstarsza księga miejska. 1382–1389 / Wydał Aleksander Czołowski. Lwów, 1892 [Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta. T. I]. Nr 135.

⁷ Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. Львів, 2002 [Львівські історичні пам'ятки. Т. III]. С. 95; Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / Упорядкував Мирон Капраль. Львів, 2007 [Львівські історичні пам'ятки. Т. IV]. С. XII–XIII.

⁸ У фінансовій книзі Львова під 1495 р. згадуються видатки на шевську вежу: “a tectura turris sutorum cum lateribus”, “a ducture lateribus pro tegende turri”; див.: Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 52 (Магістрат м. Львова), оп. 2, спр. 698, стор. 675.

⁹ Економічні привілеї міста Львова... С. 1–2.

привілей, що підтвердив попередні права львівських цехових організацій. Саме з цим документом можна пов'язувати існування в шевському цеху традиції про закладення цього року 40 шевських яток на площі Ринок, що пізніше отримали назву королівських¹⁰.

Королівський привілей 1444 року став міцною правовою підставою для існування та функціонування шевського цеху в майбутньому. У наступні десятиліття подальше правове регулювання життя шевської цехової організації здійснювалося також за допомогою королівських актів. Але це вже були не привілеї, а директивні виконавчі мандати. 16 вересня 1456 р. король Казимир IV у своєму мандаті наказує львівському воєводі та генеральному старості Анджею Одровонжу, щоб на території старостинської юрисдикції навколо Високого замку, що отримала назву Підзамча, на замок за давнім звичаєм працювало не більше двох шевців¹¹. 11 квітня 1469 р. львівські шевці домоглися від короля подібного за змістом мандату, цього разу скерованого до іншого львівського старости Рафала з Ярослава. Одночасно з'явився й другий мандат зі скаргою на чинбарів, які мешкали поза Львовом і продавали шевцям дешевші та тонші (*vilores et exiliores*) шкіри, а необхідні їм для ремесла перепродавали в інші міста. Король наказував – як львівському старості, так і райцям – залагодити суперечку шевців та чинбарів за прикладом краківських ремісників¹². Прикметно, що Краків ще довго, щонайменше до XVII ст., залишався взірцем та прецедентом при вирішенні таких суперечок між львівськими шевцями й чинбарями¹³.

“Руський шевський цех”. Українці та вірмени, котрі займалися шевським ремеслом, довгий час фактично залишалися поза новозаснованим цехом. У міських раєцьких, лавничих та фінансових книгах початку XV ст. зустрічаються лише кілька прізвищ руських чи вірменських цехових майстрів-шевців. У 1404–1414 рр. з-поміж 34 шевців, згаданих на сторінках податкових реєстрів, тільки три, судячи з імен, не були іммігрантами з німецьких чи польських земель (*Hannus Rewsse, Iwanus, Thoros*). Згідно з наступною за хронологією фінансовою книгою, в 1414–1426 рр. вірменсько-руська меншість у шевському цеху залишалася майже незмінною: з 30 шевців – чотири особи (*Iosip, Myn, Semen, Symon*)¹⁴. Утім дехто з них зумів зробити вдалу кар'єру в цеху, зокрема в 1425 р.

¹⁰ Там само. С. 214–215 (згадка в статуті 1633 р.).

¹¹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 1039, стор. 7–8. Регест підтвердження цього документу від 15 грудня 1558 р. див.: Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233–1799 / Упорядники О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький. Київ, 1972. С. 287. № 585. Ярослав Кісь хибно назвав цей документ статутом, який нібито підтверджувався “у 1459, 1524, 1558 і пізніших роках” (*Кісь Я.* Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.). Львів, 1968. С. 52).

¹² ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 1039, стор. 8–9.

¹³ Економічні привілеї міста Львова... С. 211, 214 (8 стаття).

¹⁴ Підрахунки зроблено за індексами до міських фінансових книг, див.: *Księga przychodów i rozchodów miasta. 1404–1414 / Wydał Aleksander Czołowski. Lwów, 1896 [Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta. T. II]; Księga przychodów i rozchodów miasta. 1414–1426 / Wydał Aleksander*

Петро Русин (Petrus Ruthenus) став шевським цехмістром. Хоч приставка до його імені не обов'язково свідчить про його етнічне походження і могла належати, наприклад, недавньому конвертитові або взагалі німцеві, осілому у Львові в двох поколіннях¹⁵. Через двадцять років, у 1445 р., очевидно ця ж особа, Петро швець, русин (Peter schuster Rewsse), виступає на сторінках німецькомовної лавничої книги¹⁶.

Намагання витіснити некаатоликів з шевського ремесла або асимілювати їх в умовах монопольного становища цехової організації у місті виявилися невдалими. Позацехові майстри, всупереч інтересам і планам міського цеху, знайшли правовий прихисток на Підзамчанській юридикції. На Підзамчі традиційно, як вже згадувалося в королівському декреті від 16 вересня 1456 р., на оборонні потреби замку поряд з іншими ремісниками працювали два шевці-католики. Але з часом під протекцією руського (львівського) старости опинилися й інші шевці, котрі не входили до міського цеху, і це суперечило інтересам останнього. Руський воєвода та генеральний староста Анджей Одровонж у грамоті від 13 вересня 1460 р., скерованій до львівського магістрату, задекларував, що бере під свою опіку і руських шевців, які займалися “вірменською” роботою, і єврейських червоношкірників (Iudei rubricerdone), котрі здавна займалися на Підзамчі цим ремеслом¹⁷. За цим же документом староста визнавав міську юрисдикцію над усіма мешканцями та ремісниками Львова, окрім тих, що мешкали й працювали на території Підзамча. Очевидно, після смерті в 1464 р. Анджея Одровонжа, з яким місто мало постійні судові суперечки і проти якого навіть уклало конфедерацію спільно з шляхтою Руського воєводства, підзамчанські шевці зазнали утисків з боку магістрату. Наступники Анджея Одровонжа на старостинській посаді (після його смерті посідання однією особою урядів руського воєводи та старости припинилося¹⁸) не змогли активно протидіяти міським юрисдикційним претензіям.

Czołowski. Lwów, 1905 [Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta. T. III]. Ці ж індекси на підставі рахункових книг дозволяють скласти уявлення про відносно значну частку шевців у загальній кількості ремісників міста: у 1414–1426 рр. найчисельнішими – поряд з 30 шевцями – були представники таких ремісничих фахів: 28 кравців, 16 пекарів, 15 різників, 33 кушніри.

¹⁵ Так, у тому ж часі на початку XV ст. у Львові жив пробощ католицької катедрі Ян Рутені (Joannes Rutheni), нове прізвище якого можна було перекласти “син русина”; див.: *Грушевський М.* Історія України-Руси. Київ, 1994. Т. V: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII віків. С. 244.

¹⁶ Księga ławnicza miejska. 1441–1448 / Wydali Aleksander Czołowski i Franciszek Jaworski. Lwów, 1921 [Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta. T. IV]. S. 206. Nr 1618–1619.

¹⁷ AGZ. T. VI. S. 62. Михайло Грушевський, залучаючи цей документ до свого огляду ремесла в Україні в XIV–XVI ст., неточно назвав ремісників цього фаху “сап’яниками”: *Грушевський М.* Історія України-Руси. 1995. Т. VI: Житє економічне, культурне, національне XIV–XVII віків. С. 130.

¹⁸ Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy / Opracował Kazimierz Przyboś. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. S. 150, 158.

За твердженням Ярослава Кіся, саме цим часом, точніше 1470 роком, датується згадка про існування об'єданого – включно з українцями та вірменами – цеху шевців, а до цього міг існувати окремий “руський шевський цех”¹⁹. Із зниклої фінансової книги Львова першої половини XV ст. Ян Алембек на початку XVII ст. зробив виписи, в яких під 1448 р. фігурують “sutores Catholicī, sutores Ruthenicī”, під 1453 р. – “starosta sutorum Ruthenicalium Wolos, Armenus”²⁰. Як бачимо, до складу “руських шевців” входили й вірмени, котрі навіть займали керівні позиції. Також у міських актах за 1464 р. згадується руський швець Лайн (Layn sutor Rutenicalis), котрий купив будинок перед Галицькою брамою²¹. Проте перегляд збереженої міської фінансової книги за 1460–1514 рр., на сторінки якої посилається Я. Кісь, дає можливість скорегувати ці твердження. Запис “sutores Rutenicī” у цій книзі виявлено тільки під 1462 та 1463 рр.²² – у реєстрі ремісничих цехмістрів, проте імені жодного цехмістра цього цеху не подано, тоді як щодо інших цехів місця для прізвищ та імен цехмістрів заповнені. У записах за 1470 р., як і за попередні роки після 1463 р., внесено прізвища цехмістрів тільки шевського цеху, а про “руських шевців” вже не йдеться. Проте навряд чи на цій підставі можна вважати львівський шевський цех “об’єднаним”, як стверджував Я. Кісь. Прізвища та імена цехмістрів шевського цеху в реєстрах ремісничих цехмістрів за 1466–1514 рр. вказують на їх виключно німецьке чи польське етнічне походження. Отже, українці та вірмени залишилися поза католицьким цехом міської магдебурзької юрисдикції. Можна висловити сумніви й щодо існування на Підзамчі організації, подібної до ремісничого цеху. Цех “руських шевців” вочевидь був ефемерною структурою, що лише тимчасово потрапила на сторінки міських актів. Подібними є записи про медоварів (medonum propinatores, pincerne medos)²³, що трапляються тільки протягом двох років, у 1505–1506 рр., або поодинокий впис у львівських фінансових реєстрах кінця XVI ст. про пекарів житнього хліба. І перші, і другі також мали своїх керівників – старостів, однак це не означало існування цехової організації: на її створення медовари не спромоглися взагалі, а пекарі житнього хліба – щойно в 1770 р.²⁴ Вписування в різний час на сторінки фінансових реєстрів руських шевців, пекарів житнього хліба та інших нецехових ремісників стало результатом дій міських урядовців Львова, котрим йшлося лише про поширення міської юрисдикції на

¹⁹ Кісь Я. Промисловість Львова у період феодалізму... С. 52. В іншому випадку Я. Кісь пише про 1425 рік як про час існування цеху українських шевців (Там само. С. 97).

²⁰ Badecki K. Zaginione księgi średniowiecznego Lwowa // Kwartalnik Historyczny. Lwów, 1927. R. 41. S. 561, 562.

²¹ Крип'якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали. Львів, 1994 [Львівські історичні праці. Джерела. Вип. 2]. С. 106. № 8.

²² ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 698, стор. 48, 68.

²³ Там само. Стор. 862, 879.

²⁴ Капраль М. Привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій XV–XVIII ст. (історико-правовий нарис) // Економічні привілеї Львова... С. XV–XVI. Публікацію статуту пекарів житнього хліба 1770 року див.: Там само. С. 614.

цих ремісників і стягнення з них податків саме до скарбниці міста. Але випадковість та короткотривалість цих записів в міських книгах засвідчує про невдаість цих спроб для міської влади.

Українці-шевці в Перемишлі, на відміну від своїх львівських колег по фаху, змогли уконституюватися через привілей Владислава III Варненчика від 1 вересня 1439 р. У Перемишлі численні українські шевці, подібно як і у Львові, мешкали навколо замку, проте завдяки підтримці замкового уряду та пізнішим королівським підтвердженням свого статусу змогли зберегти свою цехову окремішність і в XVI–XVII ст.²⁵ У Кракові наприкінці XV ст. склалася подібна ситуація з етнічним поділом цеху шевців на дві частини: польську та німецьку²⁶, але до остаточного організаційного розламу так і не дійшло.

Ймовірно до цього львівського “руського цеху шевців” чи організаційної структури, яка існувала поза межами дії магдебурзького права, входили й вірмени: так можна інтерпретувати документ від 13 вересня 1460 р. зі згадкою про шевську “вірменську роботу”. А євреї-червоношкірники²⁷ на Підзамчі могли постачати вичинені кольорові шкіри саме як сировину для виготовлення взуття за східними “вірменськими” взірцями. У середньовічний та ранньомодерний період мода в середовищі руської та польської шляхти й міщанства на східні одяг і взуття довгий час була переважаючим трендом²⁸.

Зростання конкуренції в XVI – першій половині XVII ст. Загалом XV – перша половина XVI ст. були для організаційного розвитку ремесла не цілком сприятливим періодом. Двічі в XV ст. (1420, 1496 pp.) та чотири рази в XVI ст. (1532, 1538, 1543, 1550 pp.) сейм Польського королівства приймав конституції, якими фактично ліквідував ремісничі цехи – як такі, що нібито суперечать економічним інтересам шляхти²⁹. До того ж столичні краківські цехи прагнули накинути свою юрисдикційну зверхність на львівських ремісників. Лише завдяки королівському привілею від 5 вересня 1525 р. львів’янам вдалося зберегти свої

²⁵ *Arlamowski K. Dzieje przemyskich cechów rzemieślniczych w dawnej Polsce. Przemysł, 1931. S. 181.*

²⁶ *Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce. Kraków, 1934. S. 138.*

²⁷ У міських актах Львова червоношкірники згадуються як окремих цех у другій половині XV ст., поки вони в 1500 р. не увійшли до цеху чинбарів на паритетних засадах (ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 698, стор. 765, 790). Писарі нотують їх назву на трьох мовах: *rubricerdonez, rotgerber, surannyczi*. Останній термін фіксується в пам’ятках давньоукраїнської мови того часу, див.: *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. Київ, 1978. Т. 2. С. 402 (“соуранний – сирий, невичинений (про шкіру)”)*.

²⁸ *Turnau I. Skórnictwo odzieżowe w Polsce XVI–XVIII wieku. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1975. S. 94–95 etc.; Ejusd. Polskie skórnictwo. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1983. S. 96–97.* Авторка пише про перевагу східного типу взуття без каблуків з різнобарвного сап’яну та кордибану (так звані бачмаги, бочкорки, папуці та інші) у Речі Посполитій в період від 1590-х років і до середини XVIII ст., але у Львові – як у ключовому центрі східної торгівлі в країні – цей тип взуття очевидно домінував.

²⁹ Детальніше див.: *Капраль М. Привілеї та статути ремісничих цехів і купецьких корпорацій... С. XIV.*

права й привілеї³⁰. Проте для львівського шевського цеху найбільшою проблемою виявилася зростаюча конкуренція з боку підзамчанських шевців.

19 жовтня 1524 р. цехові шевці виклопотали у короля Сигізмунда I скерований львівському старості Станіславові з Ходча декрет, за яким на замок мусило працювати не більше двох шевців³¹. Хоча таке ж зобов'язання взяв на себе ще в 1460 р. львівський староста Анджей Одровонж, проте його наступники на уряді вочевидь цієї обіцянки не дотримувалися. У декреті не згадувалися руські чи вірменські шевці, але ймовірно саме вони стали об'єктом правового наступу цехової шевської братії – як конкуренти на львівському ринку. Збільшення останнього засвідчив той же королівський декрет 1524 року: для кращого постачання до Львова шкіри тут було запроваджено вільний торг цим товаром, що мав відбуватися раз на місяць. При цьому всім ремісникам та мешканцям міста – хто б вони не були: католики, русини, вірмени чи євреї – заборонялося купувати в приїжджих купців більше десяти шкір. Декрет загалом був вигідний усім львівським шевцям, адже завдяки щомісячним торгам, в яких мали можливість взяти участь не тільки багаті гуртові купці, але й місцеві селяни та міщани, збільшувалася пропозиція шкіри. А обмеження купівлі до десяти шкір в одні руки застерігало від монополізації ринку через спекулятивні торгові угоди, а також з боку багатших майстрів. Подібна тенденція – боротьба з монополізацією та збільшення доставки товарів і сировини на ринок – простежується й в іншому документі Сигізмунда I (у виданому 1509 року привілеї про запровадження вільних щотижневих торгів м'ясом, так званих сохачок³²).

Неоднозначно складалися професійні відносини львівських цехових шевців з чинбарями як безпосередніми постачальниками основної сировини для виготовлення взуття – шкіри. За звичаєм шевці могли володіти одним чинбарським підприємством, що в джерелах фігурує під назвою “гарбуз”. Проте одна чинбарня не могла задовольнити шкірою всіх ремісників-шевців, які виготовляли різні види взуття з різноманітної сировини, усієї, що могли знайти на ринку – сап'яну, кордибану, чорної шкіри тощо. А львівські чинбарі не завжди мали можливість вдовольнити всі потреби й вимоги шевських майстрів. Ще в середині XV ст. львівські шевці скаржилися на місцевих чинбарів, котрі продавали їм для роботи погано вичинену шкіру, а кращу перепродували в інші міста³³. Вирішуючи суперечку, король 11 квітня 1469 р. видав декрет, яким наказав представникам цих споріднених ремесел дотримуватися у взаєминах між собою звичаїв, подібних до тих, що існували в столичному Кракові. З

³⁰ Економічні привілеї Львова... С. 3–6.

³¹ ЦДІА України у Львові, ф. 131 (Колекція грамот на пергаменті), спр. 336. Регест документу див.: Каталог пергаментних документів... С. 193–194. № 389.

³² Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упорядкував Мирон Капраль. Львів, 1998 [Львівські історичні пам'ятки. Т. I]. С. 172–174. № 73.

³³ ЦДІА України у Львові, ф. 131, спр. 507. Регест документу див.: Каталог пергаментних документів... С. 287. № 585.

пізнішого документу, статуту львівського цеху шевців від 26 жовтня 1633 р., відомо про “привілеї, порядки та звичаї”, які на прохання львівських шевців надіслав краківський расцький уряд³⁴. Відповідно до них, чинбарі не могли ділити шкіри на “кавалки й штуки” та обрізати їх, а продавати тільки цілими, причому чинбарські вироби мусили бути добре виправленими та висушеними. Торг шкірою призначався у вівторок та четвер на чітко визначеному місці – “на Ринку на каменях”³⁵. Коли б шевці потребували додаткової шкіряної сировини, уряд мав слідкувати, щоб чинбарі виробили їм належну кількість великих, сухих і “дрібно” виправлених шкір.

Львівський староста і райці одночасно мали слідкувати за дотриманням обома ремісничими цехами положень згаданого декрету 1469 року. Можливо, ця обставина свідчить про залучення до правових взаємин також підзамчанських шевців, які перебували під опікою львівського старости. Декрет залишався актуальним для львівських шевців і в XVI ст.: Сигізмунд Август 15 грудня 1558 р. підтвердив його поряд з іншими королівськими декретами, виданими на користь львівських шевців³⁶.

Як свідчить приклад суперечки краківських шевців і чинбарів у 1503 р., взаємини між представниками цих споріднених ремесел часто набували контроверсійного характеру не лише у Львові. Так, на початку XVI ст. краківські шевці почали спрваджувати шкіру з-поза Кракова. Після того, як краківські чинбарі поскаржилися до міської ради, шевці виправдовувалися нестачею в місті належно виготовлених шкір. У підсумку міська рада дозволила чужим чинбарям привозити для продажу – тільки на вівторкові торги – шкіри, в такий спосіб перекривши їй нестачу в місцевих шевців. Але непродані у вівторок шкіри слід було вивозити з міста, щоб не порушувати права краківських чинбарів³⁷.

XVI століття можна вважати “золотим віком” розвитку львівського ремесла та торгівлі. Прибутки шляхти та магнатів зростають з огляду на збільшення постачання зерна, дерева, худоби, воску та інших товарів на західний ринок. До міста мігрує та осідає в ньому, особливо на передмістях та міських селах, велика кількість людей, які стають замовниками та споживачами продукції львівських ремісників. Так, упродовж століття кількість мешканців міста зросло з 6–7 тисяч у першій чверті XVI ст. до 22–23 тисяч у 1620-х роках³⁸. Відповідно збільшується число ремесел та цехів у Львові, приймаються нові статuti. Але зростання чисельності населення загострює проблему нецехових ремісників, яка давалася взнаки ще в XV ст. Наприкінці XVI – на початку XVII ст. число партачів стало настільки значним, що для окремих фахів було співставним з кількістю цехових

³⁴ Економічні привілеї міста Львова... С. 214.

³⁵ Там само. С. 213.

³⁶ Каталог пергаментних документів... С. 287. № 585.

³⁷ *Wałowski K.* Dawne cechy krakowskie. Kraków, 1903. S. 32.

³⁸ *Капраль М.* Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). Львів, 2003. С. 252–254.

ремісників, або навіть і перевищувало його. У 1600 р. шевський цехмістер Станіслав Тарік подав до Львівського гроду перелік 73 шевців, які займалися ремеслом поза цехом на львівських передмістях та юридиках³⁹. Польський дослідник Маврицій Горн вважав, що в цьому реєстрі подані лише шевці-сап'яники, тоді як “простих, чи чорних” шевців-партачів у 1606–1609 рр. нараховувалось 30–31 майстер, а в 1639 р. всього у Львові було 100 шевців-партачів⁴⁰. Останнім цехові шевці кількісно явно поступалися, адже їх нараховувалося приблизно стільки ж, скільки було у центрі міста на Ринку королівських яток, тобто орієнтовно 40. Фінансові джерела свідчать, що число цехових майстрів-шевців коливалося від 32 у 1606 р. до 64 у 1641 р., а у 1612 р. їх було всього 20⁴¹.

Ухвалення першого статуту. Зростання міста та посилення конкуренції зумовлювали потребу у детальнішій регламентації цехового життя. Львівські шевці довгий час не потребували фіксації у писаній формі усталених правових норм, як це зробили чимало ремісничих цехів у другій половині XV ст. та впродовж XVI ст. Цехові шевці обмежилися підтвердженням польськими королями в 1558 та 1577 рр.⁴² згаданих вище декретів XV ст. та декрету 1524 року, що мали переважно обмежувальний характер. Очевидно, львів'яни орієнтувались на столичний краківський шевський цех, статут якого в XV–XVI ст. невідомий. Лише в 1608 р. міською радою Кракова був затверджений статут для шевських підмайстрів⁴³, а власне “великий”, докладний цеховий статут з 38 статей був написаний і прийнятий щойно в 1635 р.⁴⁴ Натомість у сусідньому Перемишлі шевський статут був ухвалений ще в 1470 р.⁴⁵, тоді як в Познані, іншому знаному центрі з виробництва шкіри та взуття, це сталося також доволі пізно – у 1555 р.⁴⁶

На початку XVII ст., внаслідок репресій з боку магістрату та шевського цеху, що тиснули на старостинську владу, намагаючись заборонити займатися ремеслом шевцям-партачам, останні 1618 року вирішили організуватися в окремий ремісничий цех під патронатом львівського старости. Фактично, у Львові це був перша спроба утворити цех поза міською магдебурзькою

³⁹ Соціальна боротьба в місті Львові в XVI–XVIII ст.: Збірник документів / Під редакцією Я. П. Кіся. Львів, 1961. С. 94.

⁴⁰ Horn M. Lwowska ludność rzemieślnicza i jej walka w pierwszej połowie XVII wieku (w latach 1600–1648) // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Opole, 1960. Historia. T. 1. S. 89 (tabl. 4).

⁴¹ Ibid. S. 73 (tabl. 1).

⁴² Каталог пергаментних документів... С. 287. № 585 (1558 р.); С. 329. № 670 (1577 р.).

⁴³ Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795) / Zebrał i wydał Franciszek Piekosiński. Kraków, 1892. T. II (1587–1696). Zesz. 2. Nr 1666. S. 809–812.

⁴⁴ Ibid. S. 1007–1014.

⁴⁵ Arłamowski K. Dzieje przemyskich cechów... S. 175.

⁴⁶ Zaleski Z. Cech szewski w Poznaniu. Poznań, 1932. S. 8. Автор суперечить сам собі, вважаючи “вілкер” 1422 року першим статутом цеху (Ibid. S. 9–10).

юрисдикцією. Дещо пізніше кравці-партачі також під протекцією львівського старости прагнули утворити окремих цех, відомості про який датуються 1627 роком⁴⁷. У цьому ж році згадується і перший відомий з джерел єврейський цех кравців⁴⁸. Станіслав Боніфаций Мнішек, львівський староста впродовж тридцяти років (з 1613 по 1644 рр.), зважився на видачу 30 листопада 1618 р. ерекційного привілею про заснування окремого шевського цеху для українців (русинів) на старостинській юридикції⁴⁹. Документом було встановлено кількість майстрів-шевців – сорок осіб, а також визначено місце для такої ж кількості яток перед Краківською брамою. Зацікавленість львівського старости у видачі привілею ґрунтувалась на фіскальних інтересах, адже шевці новоствореного цеху “від кожної ятки повинні платити податок, який належить замкові, у свято Св. Мартина*, по 6 гр., а від ремесла – від кожної ятки – щокварталу по 12 гр.”⁵⁰. Заснування цехової організації руських шевців, за міркуваннями старости, усувало проблему шевських партачів, які тепер входили у новий цех. Причому останній за старостинським привілеєм отримував право переслідувати інших партачів: реквізований товар мав йти у половині вартості до цеху, а у половині – на потреби замку.

Польські королі Сигізмунд III і Владислав IV підтвердили привілей С. Б. Мнішка без жодних доповнень та уточнень, відповідно, у 1620 і 1633 рр.: існування руського цеху шевців на старостинській юридикції було дозволено та правно санкціоновано на найвищому рівні. У 1620 р. між обома цехами дійшло до порозуміння і українські шевці погодилися перенести свої ятки з-під Краківської брами на площу Ринок, “wedle starych lachowuch”⁵¹. Але вже наступного 1621 року українці відмовилися виконувати угоду і повернули свої ятки на попереднє місце.

У таких умовах польські шевці вирішили нарешті прийняти статут цеху, який би мав позбавити шевське партацтво у Львові будь-яких юридичних підстав. Такий статут було запропоновано міській раді для затвердження 26 жовтня 1633 р.⁵² У другій його статті категорично застерігалось: “Щоб жоден шевського ремесла, який би не був у спільному товаристві того цеху, як у місті, так і на передмістях (окрім хіба двох підзамчанських, за привілеями та декретами богобоязних польських королів) не наважувався працювати у духовних і шляхетських дворах, будь-яких інших юридикціях, також у міських

⁴⁷ Horn M. Lwowska ludność rzemieślnicza... S. 108.

⁴⁸ Bałaban M. Żydzi lwowscy na przełomie XVI–XVII wieku. Lwów, 1906. Materiały. S. 99. Nr 75; Horn M. Żydowskie bractwa rzemieślnicze na ziemiach polskich, litewskich, białoruskich i ukraińskich w latach 1613–1850. Warszawa, 1998. S. 19.

⁴⁹ Економічні привілеї міста Львова... С. 204–206.

* 11 листопада.

⁵⁰ Там само. С. 206.

⁵¹ Horn M. Lwowska ludność rzemieślnicza... S. 105.

⁵² Економічні привілеї міста Львова... С. 210–215.

помешканнях, фільварках та осадах, а також хлопців учити, визволяти, підмайстрів приймати, привласнюючи (право) ремесла, магістерію тримати та ніде не (смів) продавати, під забранням їхніх власних й інших будь-яких виробів”⁵³. Згідно з наступними пунктами документу львівським міщанам заборонялося тримати шевців-партачів у своїх будинках та фільварках як у середмісті, так і на передмістях під карою 5 гривень. Шевський цех підтвердив своє вже діюче право забирати за допомогою міських урядників взуття, яке б знаходили у торгуючих партачів, їхніх жінок і слуг. Міські крамарі убогих та багатих крамів, а також перекупні не мали права продавати “на шкоду шевському цеху” вироби, які не було виготовлено у львівського цеху шевців, під загрозою їх конфіскації.

Статут 1633 року регулював ще два важливих для шевців питання: взаємини з чинбарями та процедуру прийняття до цеху. Стосунки з чинбарями залишалися непростими, до того ж у першій половині XVII ст. серед постачальників товару на львівський ринок шкіри, окрім власне чинбарів, побільшало червоношкірників, білошкірників, у місті з’явилися нові ремісничі фахи (кордибанники, сап’яники, замшовики), котрі також працювали з різними видами шкіри. Тому шевці спробували врегулювати відносини з виробниками шкіри за допомогою статуту, застерігши в ньому, щоб в їхніх цехах (а їх було в той час два – чинбарів і кордибанників) не ухвалювали шкідливих для шевців рішень. Готові шкіри мали бути сухими, добре виправленими, продаватися цілими, а не покрайними на частини, у звичні торгові дні: вівторок та четвер. Також шевці застерегли за собою давнє право утримувати всім цехом одну чинбарню, звану “гарбуз”⁵⁴, де могли без будь-яких претензій з боку цеху чинбарів виготовляти потрібну для їх шевського ремесла шкіру.

Вступ до цеху в статуті 1633 року тісно пов’язаний з проблемою партачів. Цехові майстри прагнули жорсткими статутними положеннями чітко відмежувати від себе нелегітимних нецеховиків. Так, при вступі до кола повноправних шевців – окрім представлення належних листів про народження та вивчення ремесла, а потім прийняття львівського міського права – кандидат на майстрівство мав сплатити 40 злотих вступного, яке включало звільнення від “виготовлення штук, учту, так і на всі інші цехові податки, які звикли використовувати до храму на свічки й інші церковні потреби, а отже, на вежу – порох, кулі та стрільбу і будь-що належне до порядків і потреб цеху”⁵⁵. Втім колишній партач за свої минулі “гріхи мав покаятись”, сплативши при вступі додатково 5 гривень та півкаменю

⁵³ Там само. С. 213.

⁵⁴ Про шевський “гарбуз”, котрий знаходився перед Галицькою брамою на річці Полтві, маємо першу докладну топографічну інформацію з 1542 р., див.: *Крип’якевич І.* Львівська Русь... С. 277–278. № 708.

⁵⁵ Економічні привілеї міста Львова... С. 214. У таблиці вступної статті нами допущено помилку: в якості вступного до шевського цеху в 1633 р., поза 40 злотими, помилково додано також “учта + порох, кулі та стрільба” (С. XXXIX).

воску. А пізніше, коли в 1641 р. утворився спільний цех, величина вступного сягнула 100 злотих, що було найвищою сумою з-поміж усіх цехів у Львові в той час⁵⁶. Королівські ятки, що були встановлені ще в 1444 р., визначалися за статутом тільки для поляків. Якщо ж “брати грецької віри” хотіли б вступити в цех, то вони мали спільно з цехмістрами “старатися” перед міською радою про нове місце під свої шевські ятки.

Бажаючи уникнути ситуацій, подібних до тієї, що виникла в 1620 р. (самовільний вихід українців з цеху), поляки вмістили в статуті 1633 року статтю про заборону “своєвільного виходу” з цеху майстрам, якої б релігію вони не були. Якщо ж таке трапилося, винуватець позбавлявся усіх прав і знову вступити в цех міг лише як партач, з усіма додатковими сплатами. Особливо неприйнятною для українців була тринадцята стаття статуту, про релігійні порядки в цеху. Всі католицькі богослужіння оголошено обов’язковими для всіх членів цеху: “поминальні богослужіння, “вігилії”, “вотиви”, похорони та всі інші цехові звичаї, порядки та повинності, всі цехові брати, старші й молодші, під цеховою карою повинні будуть відбувати за своєї присутності так, як і в усіх інших цехах дотримуються, не виключаючи жодного, не прикриваючись жодною іншою релігією”⁵⁷.

Створення спільного цеху. Об’єднання в одному цеху на рівноправних умовах поляків та українців було справою для тогочасного Львова новою і, здавалося, малоздійсною. Ще свіжими залишалися спогади з кінця XVI – початку XVII ст. про конфронтацію між обома громадами, коли українців масово виключали з ремісничих цехів, а тим з них, хто залишався в цехах, не дозволяли приймати на навчання нових учнів православної релігії та руської нації⁵⁸. В одному з реєстрів Львівського Ставропігійського братства з кінця XVI – початку XVII ст. згадувалося про трьох шевців-русинів, котрих не хотіли прийняти до цеху: Симеона Корунку, Олександра Тимофія Зарудського та Яцька Івановича⁵⁹. У королівських судах продовжували розглядати подання руської громади Львова проти магістрату не тільки про допуск українців до вільного виконання ремесла та торгівлі, а й загалом про рівноправність представників різних громад у місті. Але його формальний розгляд призупинився на довгі роки, не говорячи вже про фактичне вирішення справи.

⁵⁶ Horn M. Towarzysze cechów lwowskich w walce z wyzyskiem mistrzów w I połowie XVII w. // Kwartalnik Historyczny. Warszawa, 1959. R. 66. Zesz. 2. S. 386.

⁵⁷ Економічні привілеї міста Львова... С. 215.

⁵⁸ Див.: Крип’якевич І. Боротьба нецехових ремісників проти цехів у Львові (1590–1630) // З історії західноукраїнських земель. Київ, 1957. Вип. 1. С. 5–14; Капраль М. Національні громади Львова... С. 114–123.

⁵⁹ Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Киев, 1904. Ч. I. Т. X: Акты, относящиеся к истории Галицко-русской православной церкви (1423–1714 г.г.). С. 505.

У таких складних умовах між майстрами обох цехів дійшло до порозуміння: у 1635 р. польські майстри запропонували тринадцять пунктів до згоди для створення спільного цеху⁶⁰. В результаті тривалих переговорів та пошуку компромісу було вирішено об'єднатися в єдиний цех⁶¹. Судячи з пропозицій, спочатку польські шевці намагалися зберегти існуючий *status quo*: пропонували залишити руські ятки перед Краківською брамою, не допускаючи українців до своїх яток на площі Ринок. Консервування існуючих реалій передбачала й пропозиція зберегти паритетність у членстві українців та поляків в цеху: у випадку смерті когось з цехових майстрів “повинні на те місце поляка прийняти, також коли б помер чоловік руської релігії, повинні його (майстра руської релігії. – М. К.) прийняти на те місце”⁶².

Після несуттєвих поправок і уточнень умови були зафіксовано в тринадцяти компромісних пунктах, вигідних обом сторонам. 22 травня 1637 р. дійшло до підписання угоди на цих пунктах, і її було внесено у львівські гродські акти⁶³. Проте шевський цех зволікав з виконанням умов, оскільки міські райці не схвалювали та не підписували цієї угоди. Лише 27 лютого 1639 р. міська рада попередньо підтвердила умови об'єднання шевців обох віровизнань, проте й надалі виникали перешкоди у виконанні русько-польської шевської угоди. Кількарічні перемовини в трикутнику “руські шевці – польські шевці – магістрат” завершилися тільки прийняттям 20 липня 1641 р. нової угоди (з десяти пунктів), що ґрунтувалась на угоді 1637 року⁶⁴. На відміну від попередніх спроб нова “шевська унія” була цілковито схвалена й затверджена львівськими райцями вже 9 серпня 1641 р.

Десять пунктів умови окреслювали основні контури спільного цеху шевців, що включали порядок формування керівництва, організаційні засади, процедуру вступу до цеху та релігійні обов'язки його членів. Майже щодо всіх згаданих питань між членами обох громад, польської і руської, застосовувався паритет. Насамперед його запроваджено в управлінні цехом: з двох цехмістрів один обов'язково був поляком, другий – українцем. За подібним принципом з шести

⁶⁰ Лепкий О. Акты, относящиеся к истории Южно-западной Руси // Литературный сборник, издаваемый Галицко-рускою матицею. Год 1870. Львов, [1871]. С. 101–102. Документ знайдений видавцем в архіві П'ятницької церкви. За його спостереженнями, ці пункти були виписані з грамоти підтвердження короля Яна Казимира від 30 серпня 1651 р., оригінал якої в напівзнищеному вигляді також зберігався в церкві св. П'ятниці. Однак підписання між українськими та польськими шевцями 22 травня 1637 р. нової угоди, а 20 липня 1641 р. – остаточної угоди, до того ж схваленої львівськими райцями, робить припущення О. Лепкого про королівське підтвердження 1651 року цих пунктів помилковим.

⁶¹ Маврицій Горн вважав, що такі переговори про об'єднання розпочались у 1636 р. (*Horn M. Lwowska ludność ziemieślnicza... S. 105*), але насправді вони велися впродовж тривалого часу, періодично відновлюючись та припиняючись.

⁶² Лепкий О. Акты, относящиеся к истории Южно-западной Руси. С. 102.

⁶³ ЦДІА України у Львові, ф. 9 (Львівський гродський суд), оп. 1, спр. 389, стор. 958–959.

⁶⁴ Див. найновішу публікацію з українським перекладом: Економічні привілеї міста Львова... С. 217–220.

столових братів по троє були поляками та українцями. Впроваджувався й паритетний контроль над єдиною цеховою скринькою, яку неможливо було відкрити одним ключем, а тільки одночасно двома: їх тримали в себе “один – брат польської, а другий – грецької релігії”⁶⁵. Видатки з церковної скриньки також рівномірно ділилися між обома спільнотами: скільки поляки візьмуть з неї, стільки ж матимуть право витратити “руські брати”.

Єдність цеху підкреслювали спільні загальні збори майстрів, в яких мали брати участь всі члени цеху. Під однією цеховою печаткою видавалися документи для руських та польських майстрів з підписами обох цехмістрів. Важливим для єдності цеху було існування однією господи для польської та руської челяді, тобто для підмайстрів. Керівництво підмайстрівською шевською організацією формувалося за аналогічним принципом: паритетність українців та поляків серед старших підмайстрів та столових братів⁶⁶.

У дражливих релігійних справах початково планувалося запровадити повну відокремленість та самостійність представників обох громад. В остаточній угоді 1641 року йшлося про те, що “кожен брат – відповідно до свого обряду: поляки – до польського (храму), а руські (брати) – до церкви мають ходити”, проте останніх зобов’язано брати участь у спільних міських урочистостях, католицьких богослужіннях під час виборів міських урядовців та інших неуточнених випадках, а також під час обрання шевських цехмістрів, що мали відбуватися в цеховому храмі, у костелі Святого Хреста, щороку на свято Св. Матея (тобто 24 лютого)⁶⁷. Однак у пунктах 1635 року і попередній угоді 1637 року ці положення відсутні: українців обмежувала лише заборона продавати свої вироби в неділі та під час католицьких свят⁶⁸. Ймовірно, на внесенні до остаточної угоди цих додаткових пунктів релігійного характеру наполягли львівські райці. Вони у такий спосіб прагнули підкреслити організаційну єдність нового цеху, його входження поряд з іншими ремісничими цехами в спільний сакральний міський простір.

Ймовірно найбільшою проблемою при створенні цеху стало вірне визначення кількості шевських яток та майстрів у новому цеху. Початково сторони погоджувалися, що 40 яток польських шевців залишаться на Ринку, а така ж кількість яток руських шевців залишатиметься перед Краківською брамою, під старостинською юрисдикцією. Однак ймовірні наполягання міських райців, зацікавлених у поширенні виключно своєї юрисдикції на усі шевські ятки, призвело до компромісу: вже в 1638 р. шевські ятки на передмісті були ліквідовані⁶⁹. За пунктами остаточної угоди 1641 року всі шевські ятки встановлено на центральній площі міста – Ринку, де купляти їх могли як українці, так і поляки,

⁶⁵ Там само. С. 219.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Там само. С. 219–220.

⁶⁸ Там само. С. 220 (коментар 2).

⁶⁹ ЦДДА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 389, стор. 1030.

однак їх співвідношення точно не фіксувалося. У реєстрах новозмурованих на Ринку шевських яток 1645 року їх фігурує 54⁷⁰, з них 30 належали українцям.

Ще одним результатом досягнутого компромісу було запровадження обмежень при вступі до цеху нових майстрів “як польської, так і руської релігії”. Йшлося про високу квоту вступного (у розмірі 100 злотих), яке нові майстри сплачували до цехової скарбниці і яке було найбільшим вступним внеском серед львівських ремісничих цехів у першій половині XVII ст.⁷¹ Проте на момент утворення нового об’єднаного цеху в його склад безперешкодно увійшли шевці з обох цехів, а їхні сини та зяті за цеховим звичасм отримували в майбутньому пільги при вступі до цеху, сплачуючи тільки 20 злотих. Цікаво, що у львівському шевському цеху, на відміну від цехових організацій шевців інших великих міст Речі Посполитої (Кракова, Познані, Торуня⁷²), від майстрів при вступі до цеху не вимагали виготовлення так званої майстерштуки – зразкового виробу. Значний грошовий вступний внесок у цьому випадку слугував його заміною та обмежував вступ до цеху малозабезпечених ремісників.

Взаємини між шевцями в другій половині XVII ст. Суперечки на релігійному ґрунті у львівському шевського цеху виникли знову лише в другій половині XVII ст. У 1673 р. руський цехмістер та руські столові виступили зі скаргою на католицьких співбратів, котрі, порушуючи діючу до того часу угоду 1641 року, примусили їх витратитися на ремонт костелу Святого Хреста⁷³. Храм знаходився на значній відстані від міських мурів і, очевидно, найбільше потерпів під час відомої турецько-татарсько-козацької облоги 1672 року. Втім, цю суперечку невдовзі вдалося вгамувати, і в подальшому про якісь правові колізії на релігійному ґрунті у цеху відомостей немає.

Воєнні події середини XVII ст. значно збідніли львівське міщанство, у тому числі й шевців, котрі за новими статтями, затвердженими міською радою 24 жовтня 1671 р., встановили розмір вступного лише в 5 злотих⁷⁴. Однак статутні положення не встигали за практикою та не цілком відповідали їй. Так, за цехової книгою у 1668 р. при вступі до цеху Роман Яримкович сплатив за банкет чи учту (kolасіа) 17 злотих і прийняв на себе зобов’язання робити “чорну” роботу, тобто виконувати шевське ремесло з чорною шкірою⁷⁵. У тому ж записі

⁷⁰ Там само. Ф. 52, оп. 2, спр. 720, стор. 32–33.

⁷¹ Білецький С. Боротьба підмайстрів з майстрами у Львові в середині XVII ст. // З історії західноукраїнських земель. Київ, 1960. Вип. 5. С. 18.

⁷² Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa. T. II. Zesz. 2. Nr 1778. S. 1009–1010 (статут 1635 року: штука гусарської та жіночої роботи); Karwowski S. Cechy szewskie w Poznaniu i na przedmieściach. Poznań, 1907. S. 9 (статут 1645 року: штука німецької та польської роботи); Herbst S. Toruńskie cechy rzemieślnicze. Zarys przeszłości. Toruń, 1933. S. 157 (статут 1518 року: пара рибацьких чобіт, пара трагарських в’язаних черевиків та пара звичайних черевиків).

⁷³ AGZ. 1868. T. I / Wydali Oktaw Pietruski i Lucyan Tatomir. S. 71.

⁷⁴ Економічні привілеї міста Львова... С. 221–224.

⁷⁵ Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника НАН України, відділ рукописів, ф. 5 (Оссолінські), спр. 430, арк. 13 зв.

в цеховій книзі вміщено застереження: якщо новий майстер буде виконувати “тонку” (сап’яницьку) роботу, тоді за звичаєм мусить сплатити 40 злотих. Як бачимо, в цеху віддавна (“за звичаєм”) існувала диференціація між майстрами, але не за вступними внесками, зафіксованими в статутних документах, а за так званими коляційними сплатами. Остання залежала від обраної шведцем спеціалізації: він міг виконувати “чорну” або “тонку” роботу. Внутрішньоцехові тертя між майстрами різних спеціалізацій час від часу мали місце, і тоді цех опинявся на межі розпаду. Особливо це давалися взнаки в загрозливі, критичні для міста моменти. Так, під час облоги Львова 1672 року викуп турецьким військам сплачували окремо шевці-сап’яники та чорні шевці, ніби мова йшла про дві різні цехові організації⁷⁶. Пізніше до цих двох шевських спеціалізацій додалася третя: майстри “італійської роботи”, котрі, як видається, виготовляли переважно легке взуття сандального типу.

“Чорні шевці” були біднішими від своїх колег, адже закупівля кольорової шкіри, з якою працювали “сап’яники” та “італійці”, вимагала з їх боку більших фінансових засобів. Тому нововступаючі до цеху “чорні” шевці при укладенні додаткових статей 1671 року домоглися внесення пункту, за яким заборонено примушувати їх до надмірних бенкетів і частувань⁷⁷. Ймовірно, з цієї причини “чорні” шевці робили якісь спроби відокремитися від багатшої цехової братії, але райці суворо наказали їм, “щоб від сап’яників не від’єднувалися, а в одному цеху, відповідно до давніх прав, залишалися і слухалися в усьому цехмістрів”.

Нові статті також відобразили та зафіксували неоднаковий правовий статут майстрів, поділивши їх на тих, які змогли, і тих, які не змогли сплатити цих грошових внесків (за цеховою термінологією, що “не задовольнили цех”). Останні майстри нібито вступили до цеху, проте за четвертою статтею 1671 року вони не могли брати участь у виборах цехмістрів і у вирішенні інших важливих справ цеху під час загальних зборів. Окремо також зазначалося про необхідність представити цеху документи щодо свого народження та прийняття міського права. У випадку невиконання цієї умови такі шевці також втрачали право голосу в цеху. Слід зазначити, що для православних чи унійних українців отримати виписку з метрики про хрещення (народження) було майже неможливо, адже запровадження метричних книг у Львівській єпархії відбулося лише за часів єпископа Йосифа Шумлянського (1676–1708), котрий щойно в 1687 р. видав свою відому “Метрику” (інструкцію для ведення метричних записів парафіяльними священиками)⁷⁸. Тож українцям у таких випадках часто доводилося вдаватися до юридичних хитрощів, наприклад подавати в цех виписи з міських книг зі свідченнями сусідів про своє законне народження. Кожен такий додатковий документ вочевидь коштував недешево.

⁷⁶ ЦДДА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 785, арк. 434.

⁷⁷ Економічні привілеї міста Львова... С. 223.

⁷⁸ Детальніше див.: *Скоциляс І.* Метрична реформа у Львівській єпархії 1680 року // Знак. Вісник Українського геральдичного товариства. Львів, 2001. № 25 (грудень). С. 2–3.

Традиційно шевці намагалися розв'язати проблему партацтва, забороняючи, як і більшість цехів, своїм членам торгувати чи обмінюватися виробами з партачами. Натомість новий підхід був застосований у боротьбі з припливом шевських виробів, що привозили до Львова майстри з інших міст. Львівські цеховики вирішили стягувати “штихове” (у розмірі 1 злого) з чужих шевців за можливість торгувати виготовленим ними взуттям на львівських ярмарках. Однак дієвість цього статутного положення виявилася мінімальною, оскільки в цехових книгах за 70-ті роки XVII ст. немає записів про прибутки до цехової скарбниці від “штихового” податку.

Додаткові статті 1671 року були схвалені міською радою і разом зі старим статутом від 26 жовтня 1633 р. та угодою польських та руських шевців від 20 липня 1641 р. включені до великого конфірмаційного привілею короля Михайла Вишневецького від 22 жовтня 1671 р.⁷⁹ Однак в окремих статтях ці два документи суперечили один одному. Наприклад за дев'ятою статтею статуту 1633 року королівські ятки на Ринку не могли потрапити до рук українців, що прямо суперечило компромісній угоді 1641 року. А в повсякденному житті писане право королівських привілеїв та дипломів часто суперечило утвердженням багаторічною практикою правовим механізмам існування львівського шевського цеху.

Висновки. Львівський шевський цех належить до найдавніших цехових організацій не лише у Львові, але й загалом в Україні, адже перша згадка про нього датується 1386 роком. Шевське ремесло було традиційно розвинене ще від княжих часів, займалися ним представники різних національних громад: русини-українці, вірмени, поляки і німці. Саме останніх – як католиків – стосується перша згадка про цех шевців. Про католицький склад цеху свідчать також імена шевців на сторінках міських книг кінця XIV – початку XV ст. Руські та вірменські шевці, що опинилися поза цехом, утворили свою окрему організацію (деякі дослідники хибно називають її “цехом”). Вони перебували під юрисдикцією львівського старости, оскільки проживали здебільшого на Підзамчанській території.

Зростання міського населення в XV–XVI ст. та пов'язане з ним загострення конкуренції у ремісничому середовищі зумовили появу правових документів, які б детально регулювали економічне та соціальне життя ремісників, обмежували конкуренцію з боку партачів та приїжджих шевців. Початково шевці задовольнялися відповідними королівськими декретами і мандатами, а перший відомий статут шевського цеху укладено лише в 1633 р. Його особливістю, порівняно зі статутними документами шевських організацій в інших великих

⁷⁹ Датування додаткових статей (24 жовтня 1671 р.) і підтвердного привілею (22 жовтня 1671 р.) хронологічно не узгоджується, проте для цього часу відомими є помилки й похибки королівської канцелярії, коли документи могли виходити з неї взагалі без датування – як, наприклад, у випадку з нобілітаційним привілеєм Львова “1661 року”; див.: Привілеї міста Львова... С. 22, 473, 477.

містах Речі Посполитої, була відсутність обов'язкового зразкового виробу (“майстерштуки”), виготовлення якого вимагалось при вступі до цеху. Натомість доступ ремісників до цеху обмежено дуже значним вступним внеском, котрий був одним з найвищих з-поміж львівських цехових організацій.

Руські шевці на Підзамчі, які не могли потрапляти в цех через релігійні заборони, зуміли організуватися й у 1618 р. за допомогою старостинської влади утворили окремий цех. Існування двох цехів суперечило принципам магдебурзького права, тому така ситуація призвела до тривалих переговорів, що формально завершилися в 1641 р. підписанням угоди про створення єдиного, спільного цеху. Унікальною правовою особливістю об'єднаного цеху стала фактична рівноправність представників двох релігійно-національних громад, українців та поляків, котрі отримали рівний доступ до керівних посад в цеховій структурі. Толерантні засади рівноправності стосувалися навіть релігійної сфери життя цехових шевців: католики опікувалися та витрачали половину зібраних в цеху грошей на храм Святого Хреста, а православні – на церкву Св. Миколая. Створення спільного цеху виявилось тривалим процесом, що в другій половині XVII ст. супроводжувався суперечками між “чорними” шевцями та сап'янниками і подальшою боротьбою з партачами.

THE GUILD OF L'VIV SHOEMAKERS FROM THE XIVth TO XVIIth CENTURIES: THE PECULIARITIES OF LEGAL STATUS

Myron KAPRAL'

The Ivan Franko National University of L'viv,
the Chair of Ancient History of Ukraine and Archival Studies

Shoe craft has been traditionally developed since the times of the Halych-Volhynian principality and the shoemakers belonged to different national communities: Rusyns (Ukrainians), Armenians, Poles and Germans. The guild of L'viv shoemakers is one of the oldest not only in L'viv, but also in the whole Ukraine, as their first mentioning dates back to 1386. The urban population growth during the XVth and the XVIth centuries and the increased competition in the shoe craft caused the need for comprehensive legal documents, which would regulate social and economic life of artisans and put constraints over the competitor shoemakers and newcomers. First the shoemakers were satisfied with royal decrees and mandates, and the first known statute of the guild was issued only in 1633. After the signing of Ukrainian-Polish agreement (pact) 1641, the joint guild of L'viv shoemakers was proclaimed. A de facto equality of the two religious-and-ethnic communities of Ukrainians and Poles became a unique feature of the joint guild. Both parties received equal access to managerial positions in the guild; the principles of tolerance and equity also covered the sphere of the religious.

Key words: L'viv in the XIVth – XVIIth centuries, guild of shoemakers, craft, legal status, Ukrainian-Polish relations.

САПОЖНИЧЕСКИЙ ЦЕХ ВО ЛЬВОВЕ В XIV–XVII ВЕКАХ: ОСОБЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКОГО СТАТУСА

Мирон КАПРАЛЬ

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра древней истории Украины и архивоведения

Сапожническое ремесло традиционно было развито еще в княжеский период, им занимались представители разных национальностей общин: русины-украинцы, армяне, поляки и немцы. Львовский сапожнический цех принадлежит к наиболее старым не только во Львове, но и в целом в Украине, поскольку первое упоминание о нем датируется 1386 г. Увеличение городского населения в XV–XVI в. и связанное с ним обострение конкуренции в ремесленнической среде обусловили потребность в детальных юридических документах, которые бы регулировали экономическую и социальную жизнь ремесленников, ограничивали конкуренцию со стороны нецеховых ремесленников и приезжих сапожников. Сначала сапожники удовлетворились королевскими декретами и мандатами, а первый известный статут сапожнического цеха был подготовлен только в 1633 г. После подписания договора между украинцами и поляками в 1641 г. провозглашено создание общего цеха. Уникальной юридической особенностью объединенного цеха стало фактическое равноправие представителей двух религиозно-национальных общин, украинцев и поляков, которые получили равный доступ к руководящим должностям в цехе, а толерантные принципы равноправия охватывали и религиозную сферу.

Ключевые слова: Львов в XIV–XVII вв., сапожнический цех, ремесло, юридический статус, украинско-польские отношения.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2009

Прийнята до друку 4.11.2009